

Emil Basat

(Bulgaria, Sofia, Union of Bulgarian Translators)

A Voyage to a New World that Imperceptibly Becomes Yours

An Interview of Emil Basat with Prof. Dr. of Philology Vesela Katsarova on her Work as a Translator

Abstract: Vesela Katsarova is a Bulgarian professor of British Studies and Doctor of Philology. She was a lecturer in 19th and 20th-century British literature in the Department of English and American Studies at Sofia University (1976–2018). As a Fulbright scholar she delivered lectures in the Northwestern University, USA, and in the University at Albany, USA. She was president of the Bulgarian Society for British Studies (2002–2006) and vice dean of the Faculty of Ancient and Modern Philologies at Sofia University (1999–2003).

Her major academic studies include *From Neo-Victorianism to Postmodernism: Angus Wilson* (2003, St. Kliment Ohridski University Press), *My Country is the Whole World: Women in Anglo-American and Bulgarian Literature* (Polis Publishing House, 2007, in English; 2010 in Bulgarian), *Susan Hill and the Problem of Alienation* (2009, in English, St. Kliment Ohridski University Press), *The Female Tradition in English Literature: George Eliot, Virginia Woolf, Doris Lessing* (2009, St. Kliment Ohridski University Press).

She translated significant English works in Bulgarian, such as Dickens's *Dombey and Son*, (1984, Narodna kultura), *The Golden Notebook* (2008, Lettera Publishing House) by the Nobel Prize winner Doris Lessing, George Eliot's *Middlemarch* (2012, Colibri Publishing House), *Adam Bede* (2015, Colibri Publishing House) and *Silas Marner* (2018, Colibri Publishing House), as well as Thomas Hardy's *Wessex Tales and Other Stories* (2015, Iztok-Zapad Publishing House), among others.

She published short fiction, poetry and translations of English and Bulgarian verse in her books *American Impressions/Pencil Sketches* (2012, Polis Publishing House) and *Moments of Being* (2017, Polis Publishing House).

Емил Басат

(България, София, Съюз на преводачите в България)

Пътуване в нов свят, който неусетно става твой

Интервю на Емил Басат с проф. дфн Весела Кацарова за преводаческата ѝ дейност

Разкажете за Вашето родословие.

Ще започна с бабите ми, защото те бяха много колоритни, макар и коренно различни една от друга. Баща ми е нарисувал и двете. Този портрет на стената с маслените бои е на майка му. Виждате колко изчистени са линиите и как ясно се откроява лицето на тъмния фон. Стремехът му е бил да постигне максимален ефект с минимални средства. И все пак ясно проличава нейната топлина и същевременно дълбоката ѝ замисленост.

Баба ми е родена в с. Брезово (сега вече град). Не знам точно с какво образование е била, но доколкото я помня от съвсем ранното ми детство, беше изключително силна, интелигентна и чувствителна жена. Баща ми направо я боготвореше. Докато е бил студент, тя му пишела дълги поетични писма. Животът ѝ обаче бил извънредно тежък. Много млада остава вдовица с две деца. След време се омъжва повторно за вдовец с четири деца. Грижелата се и за тях като родна майка и те докрай много са я обичали. След време ражда още две (едното от тях е баща ми) и децата стават общо 8. Татко често ми е разправял за семейната идилия. Момчетата, пет на брой, са спали заедно в обширно помещение на пода, застлан с дебели халища, а момичетата са имали отделна стая. Братята до късно си разправяли страховити истории, а баща ми, най-малкият от тях, примирал от страх. Успокоявало го единствено тихото мелодично пеене на майка му, което долитало от нейната одая – там тя тъчела на стана и тихичко си пеела.

От Брезово са излезли четири художници. Най-известният сред тях е живописецът Злато Бояджиев, другите двама са скулптури, а баща ми отначало се занимава с живопис, но по-късно се отдава на графиката.

Що се отнася до софийската ми баба, тя беше съвсем различна от брезовската. На младини е била голяма модистка и е шиела дрехи на софийския елит. Помня, че до късно я посещаваше клиентката ѝ, г-жа Тихова, в чийто дом е започнала драмата, довела до зловещата трагедия между Яворов и Лора Каравелова. Те непрекъснато тихичко нищеха все тази тема, а аз, свита на канапето, внимателно се вслушвах в разговора им. В последните си години тази ми баба доста често боледуваше, но все така продължаваше да ми разказва много интересни истории. Беше извънредно сладкодумна и аз я слушах с голям интерес. Остави ми като дар много дълга кехлибарена огърлица, персийско килимче и една изящна фаянсова ваза, ръчно декорирана от гравьор. Още пазя тези ценни вещи като скъп спомен от нея.

Дядо ми по майчина линия също беше колоритна личност. Бил е чиновник, но и запален ловец, така че е общувал с доста хора от елита. Другата важна особеност е, че неговият баща е бил един от депутатите на Оборище. Когато като дете отивах в приземния етаж да го викам за обяд, го заварвах седнал сред множество препарирани птици. Сложил щипки на засуканите си мустаци, той безкрайно и неуморно четеше и препрочиташе *Записки по българските въстания* от Захарий Стоянов. Годината на издаването е 1890. До ден днешен пазим тази книга като светиня, защото там се споменава името на працядо ми, маркирано тук-там с молив. Ето един кратък цитат, леко отбелязан встрани от дядо ми:

Моите Оборишки депутати са ангели, най-честните, идеални личности измежду народа, единствените възнаграждения... на които бяха грозната бесилка и заптийския камшик. Подобни депутати българският народ няма да види вече, докато светът пребъде.

(Кой знае дали не е бил прав Захарий?!) Сравнително напред в списъка е споменато и името на працядо ми – Нено Лулчевъ Гуговъ.

Този мой дядо, родом от Златица, беше наследил от баща си обширна овощна градина. Помня от детството си, че дълги години оттам ни докарваха в София големи кошове с плодове, но накрая продадохме градината. Като доста предприемчив човек дядо ми отрано се установил на работа в София. Сравнително бързо успял да събере пари и построил солидна къща в центъра на града, близо до днешния ИСУЛ. Къщата беше масивна, с красиви еркерни прозорци, цялата обвита с лозя. Дворът ни беше пълен с всякакви овощни дървета и ние щедро раздавахме на съседите ябълки, дюли, круши, череши, мушмули и какво ли още не. По-късно събориха къщата за строеж на кооперация и майка ми много тежко преживя промяната. Успокоението ѝ беше, че в новото жи-

лище се сдобихме с парно отопление и вече не беше нужно да се палят камини – те бяха с много красиви плочи, различни по цвят според интериора, но доста бавно се загреваха.

С какво се занимаваха родителите Ви?

Майка ми беше дългогодишен преподавател по педагогика и философия в Института за детски и начални учители в София. Завършила е философия и педагогика в СУ „Климент Охридски“ с втора специалност френски. Успоредно с работата си, тя е успяла да отгледа и изучи три деца – син и две дъщери. Ние, тримата, бяхме доста различни. Брат ми от малък се интересуваше от точните науки, аз от хуманитарните, а сестра ми бе най-артистичната и музикалната. От петгодишна възраст я пратиха на уроци по цигулка. В по-късни години майка ми много духовито обобщаваше живота си с една фраза: „Лесен ли ми е бил животът – болна майка, мъж художник (сиреч, непрактичен) и три деца, три чешита“. До ден днешен пазя скъп спомен от нея – обемист българофренски речник от 1906 г., който и досега ползвам от време на време. Този речник с дебела кожена подвързия е другата семейна ценност редом със *Записките...* на Захарий Стоянов.

Майка ми е родена в София, но след завършване на висшето си образование е била разпределена на работа в гимназия в Перник. Там е бил разпределен и баща ми като учител по рисуване. Благоприятното обстоятелство е било, че са били отдалечени от София, където бомбардировките са били най-усилни.

Както вече споменах, баща ми е завършил живопис в Художествената академия в София, но под въздействието на ярки графици като Илия Бешков се насочва към графика и смесените техники. Помня, че в детството ми работеше като главен художествен редактор и илюстратор в различни издателства. Първото беше „Народна просвета“, което е било водещо през периода, непосредствено след 9 септември. Тогава са се издавали новите учебници с новия правопис, така че той се застояваше над работата си до късно вечер. Дори си бе наел стаичка в близост до издателството, за да не ни буди нощем. Често ни носеше новоизлезли книги. От този период съм запазила екземпляри на *Ян Бибиян*, *Барон Мюнхаузен* и т.н. Радва ме фактът, че след време и аз самата станах сътрудник на „Просвета“ с учебници по английска литература.

По-късно баща ми стана художествен редактор на вестник „Септемврийче“. Тогава в редакцията за кратко време е бил и Елин Пелин. Баща ми ни разказваше как писателят често оставял ръкавиците си отгоре на бюрото, а когато излизал от стаята, колегите му се шегували с „дядовата ръкавичка“. Последните години преди пенсионирането си той преподаваше рисуване в Института за детски и начални учители, но въпреки работеше неуморно за поредната самостоятелна изложба. Когато по-късно се разболя сериозно, непрекъснато повтаряше: „Сега нямам време да боледувам. Сега тъкмо се добирам до нови техники!“ Почина едва ли не със скицник в ръка. Щастлива съм, че по-късно успях да организирам посмъртни изложби с последните му творби. Радвам се, че в няколко постоянни галерии има негови картини.

Баща ми имаше и много силно развито езиково чувство и като млад е писал разкази и фейлетони редом с правените от него карикатури за вестниците. Ако изобщо имам някаква дарба, наследила съм я от него. Вечер до късно разговаряхме в кухнята и майка ми шеговито ни питаше: „Красотата ли ви мъчи?“ Щастлива съм, че по-късно издадох книгата си *Уловени мигове* (2017) с негови илюстрации.

Тук искам да кажа и няколко думи за детството ми, което беше извънредно щастливо. Както вече споменах, живеехме съвсем близо до ИСУЛ. Зимно време се събирахме на тумби и се спускахме с огромни шейни кормилачки надолу по бул. „Бяло мо-

ре“ към главния вход на ИСУЛ. А лятно време се местехме на „Чаталджа“, доста тиха улица по онова време. През ваканциите от сутрин до вечер играехме там най-различни игри – народна топка, дама, ками, жмичка, стражари и апаша и какво ли още не. Вечер се прибирах премоляла от умора, а баба ми ме наричаше „махладжойка“. Дори понякога ядосано казваше, че „от това дете човек няма да стане“.

За съжаление в днешно време почти не виждам по улиците да играят деца в големи групи. Събират се само на детските площадки, неизменно придружавани от родители. Може би това мое усещане е единствено носталгия по детството, но така виждам нещата.

С какво се занимават съпругът и дъщеря Ви?

Мъжът ми е с висше техническо образование. Бил е дългогодишен главен проектант на рудниците от Комплекса „Марица Изток“. За особени заслуги при строителството им многократно е награждаван с високи държавни отличия, както и със златен орден на труда. Той е изключително сръчен за разлика от мене. Случва ми се често да правя някакви бели с уредите, за което много мило ме нарича „съпък“.

Дъщеря ми завърши Художествената академия в Пловдив, специалност „графика“, където преподавател и ръководител на дипломната ѝ работа беше моят девер, доцент Владимир Генадиев, изявен график с множество самостоятелни изложби. С други думи, във фамилията има трима художници графични – баща ми, девер ми и дъщеря ми. Тя дълго време беше графичен дизайнер в БНТ. В момента довършва поредната си магистратура в НБУ – мултимедия и компютърна анимация.

Разкажете за Вашето обучение.

Завърших Английската гимназия в София през 1963 г. Там образованието беше действително солидно, защото ни преподаваха високо ерудирани учители, много от тях англичани. Голяма трудност бе обстоятелството, че почти всички предмети изучавахме на английски език – история, география, физика, химия, биология, ботаника, психология и разбира се, английска литература. Спомням си, че имахме по два учебника за повечето дисциплини – един на български, а другия на английски. Първо си четяхме уроците на български, за да вникнем в тях и да ги разберем, а после ги заучавахме на английски с всички специфични термини. Учението беше голяма школа за нас, но същевременно и голямо изпитание. Някои не издържах на напрежението и се преместиха в обикновени гимназии. Когато се изправих пред дилемата какво да следвам, се почувствах затруднена. За мнозина английската филология не изглеждаше привлекателна. „Знаем вече езика, защо повече да си губим времето“ – по този начин разсъждаваха някои от нас. Аз също мислех да кандидатствам архитектура. Рисувах горе-долу добре и бях отличничка по математика. Баща ми обаче беше много категоричен, че не ми е там мястото. Той беше попаднал на някакъв мой превод, захвърлен небрежно, и настояваше непременно да кандидатствам в Катедра „Англицистика и американистика“. И тогава подадох документите си за тази специалност.

Доколкото ми е известно, там доста трудно се влизаше.

Действително беше така. Явяваха се извънредно голям брой кандидати. Помня, че на приемния изпит имах оценка (5,75). Бяха ни дали за превод много труден текст от викториански роман и мнозина от съучениците ми от Английската гимназия не успяха да влязат дори с оценка (5,25). Подборът беше извънредно строг, макар че приеха и доста деца на активни борци с далече по-ниски оценки. За съжаление такава беше системата.

Как протече следването Ви?

Имаше големи трудности, но беше извънредно интересно. Повечето преподаватели бяха високоерудирани и ярки личности. Добре помня например всеотдайните преподавателки по практически език г-жа Харлакова, Иванова и Паша Бульова. Литературката г-жа Сариева също беше изцяло отдадена на професията си. От своя страна с упражненията по фонетика г-жа Катя Димова допринесе много за доброто ни произношение. Извънредно усърдният и добросъвестен преподавател Димитър Спасов, който водеше упражнения по практическа граматика, ни помогна да овладеем езика в тънкости. Особено внимание обръщаше върху членуването, доста важен проблем в английския. По-късно, когато станах даскалица, често се сещах за уроците му. Много ярка фигура в катедрата беше и проф. Андрей Данчев, който ни преподаваше староанглийски. От него и от проф. Ранкова се научих често да разгръщам речниците, за да проверявам етимологията на дадена дума. До ден днешен си спомням как немската дума *sanft* е станала *soft* на английски. Няма съмнение, че всички преподаватели бяха на много високо ниво.

И все пак най-ярката фигура в катедрата беше проф. Марко Минков. Той беше изключително високо ерудиран, истински енциклопедист, едва ли не ренесансова фигура, така че преподаваше различни дисциплини. Извънредно много ни респектиреше, но и доста се притеснявахме от него. Когато в края на следването се сбогувахме с преподавателите си на специално тържество, написах прощално слово. То започваше и свършваше с проф. Марко Минков. Ето как започваше:

Дойдохме плахи, боязливи
със цел една, с една мечта –
със ум и разум да отворим
университетската врата.
Приемни изпити, тревоги,
вълнения и много страхове.
Сезам най-после се отвори
и в залите си ни прие.
Професор Минков ни посрещна
с окуражителна слова:
„Вий идвате неуки, боси,
ще ви обуем след това“...

А ето и краят:

Професор Минков,
обръщам се към Вас
с почит и вълнение,
изпълнена
със най-дълбоко уважение.
Ний всички много Ви ценим,
но и много от Вас се боим,
но ний не просим снизхождение,
желаем ма-а-а-л-ко поощрение...

С какво допринесе преподавателската дейност за развитието Ви на преводач?

Бих казала, че преподаването и преводът често вървят заедно. В това отношение могат да се дадат множество примери, да кажем, от Катедра „Англистиката и американистиката“ на хора, които успешно съчетават и двете занимания. Безспорно проф. Шурбанов е най-яркият пример в този смисъл, но има и доста други като проф. Евгения Панчева, покойния професор Владимир Трендафилов, проф. Корнелия Славова и т.н.

Също като превода преподаването те кара да обмисляш добре лекциите си, да подбиращ най-подходящите думи, за да изразиш съвсем точно мисълта си. Учениците и студентите са много наблюдателни и винаги забелязват неяснотата в изказа.

Вероятно съм съзнавала всичко това, защото след университета по собствено желание заминах по разпределение в Пловдивската английска гимназия, където в продължение на 2 години преподавах английски език в подготвителен клас. Часовете в тези класове се провеждаха в отделна сграда, където работехме в малък екип. За моя голяма радост колегите там бяха прекрасни – високоинтелигентни и широкооткрити хора. До ден днешен поддържам най-топли приятелски връзки с някои от тях като Невена Астарджијева, Мария Пейкова и Радостина Аргирова. Именно в този колектив се научих да транскрибирам правилно думите, както и да преподавам граматика.

Оттогава започнах извънредно много да се интересувам от граматиката, която е изключително важна както за преподаването, така и за преводаческата ми дейност. Поради това два пъти се включвах в колективи за изготвяне на английска граматика. А по-късно приех поканата на бившата ми блестяща ученичка от Първа английска гимназия Цонка Василева, настоящ преподавател в СУ, за съвместна работа върху граматика за издателство „Летера“. Разбира се, като изявен езиковед Цонка пое по-трудната част, а именно синтаксиса, а аз разработих морфологията. Граматиката се публикува в много добър вид – с илюстрации, а също и с отговори на задачите в края, за да се ползва и като самоучител. Радвам се, че след много нови издания, тя все още се търси. В момента издателството подготвя нова разпечатка.

Разкажете къде другаде сте преподавали преди назначението Ви в Софийски университет?

След двете години, прекарани в Пловдив по разпределение, ме назначиха в 114 софийска гимназия с преподаване на английски език, която бях завършила. Доста от колегите там бяха мои бивши учители и в началото това обстоятелство много ме притесняваше. Първоначално отново преподавах практически английски език в подготвителен клас, но не след дълго започнах да преподавам английска и американска литература. Това бяха много тежки години на неуморен труд и голямо напрежение. Готвех усърдно лекциите си и успоредно с това всеки срок преглеждах близо 300 писмени работи в четирите класа, на които преподавах – първо домашни, после контролни, а накрая класни работи за развиване на тема. Спомням си, че като ме гледаше приведена над купищата тетрадки, баща ми често казваше: „Остани си вкъщи, аз ще те храня.“ Всъщност той и без това ми помагаше финансово, защото заплатите ни бяха изключително ниски.

След известно време ме подканиха да продължа традицията, въведена от забележителната мисис Бартлет, участвала по-късно в български филми, и да подготвя в края на годината пиеса на английски език. Избрах *Както ви се харесва* от Шекспир, защото намерих магнетофонен запис на цялата пиеса. Всички участници в представлението го презаписаха, така че английският им език, както и интонацията, бяха на доста добро ниво. Спомням си добре, че главната мъжка роля на Орландо се изпълняваше от ученика ми с блестящ английски език Илиян Василев, който след промените у нас стана посланик на България в Русия. Неотдавна го срещнах случайно на улицата и той веднага си спомни за това представление. Изминали са доста десетилетия оттогава, но драматургичното преживяване е оставило ярък спомен в съзнанието ни.

По това време студентите от ВИТИЗ представяха същата пиеса в своя театър и ръководството им ни допусна до сцената си и ни позволи да ползваме съответните костюми и декори за две представления. Съзнавах, че залата ще е препълнена с близки и

роднини на участниците, много от които вероятно не знаят английски. Поради тази причина изготвих представяне на пиесата на български език в стихотворна форма. Още в началото то се прочете от шута, много артистичен ученик със силен глас и чудесна артикулация. Той също имаше прекрасен английски след дългия си престой в Англия и затова и на него му бях отредила тази извънредно важна роля. Докато шутът представяше съответния герой, на свой ред той или тя излизаше безмълвно на сцената зад шута с танцови стъпки. Тази своеобразна пантомима се оказа силно въздействаща. Ето части от въведението:

Драги гости,
почитатели на Шекспир,
английския език и
английската гимназия!
Добре дошли
на наш'то представление!
Ний вярваме дълбоко,
че нашата пиеса
„Както ви се харесва“
ще ви хареса...
Но... простете!
Пиесата е малко сложна,
със много действащи лица,
но набързо аз ще я разкажа
и заплетеното в миг ще изясня.
Аз казвам се *Touchstone*,
тоест Точилко,
по професия съм шут
и често правя се на луд.
Изострям чужди умове,
но с присмех ми отвърщат те.
.....
Но извинете!
Май сбърках нещо!
Не трябваше да почвам с мен,
а с прелестната Розалинда,
наш'та главна героиня.
Тя умна е, красива и сърцата
(накратко, истинска жена),
но много тъжна е горката,
че участ зла я сполетя...
.....

И така нататък. А ето и финалът на това представяне:

Това е Жак,
най-мъдрият в нашата пиеса.
Във всички спорове се той намесва,
обиколил е чуждите страни,
житейски опит е натрупал,
но станал е... меланхолик,
умът го е довел дотука.
От него вий се поучете
и нещо важно запомнете:
с по-малко ум по-лесно се живее,
от много мисли бързо се старее...
А сега вижте нашата пиеса.
Тълкувайте я *КАКТО ВИ ХАРЕСА!*

След като завърши пиесата, учениците ми поднесоха голяма изненада. Вместо да излязат само да се поклонят, те изпаднаха в щур рок със съответната музика. Публиката избухна в силни ръкопляскания. Стоях зад кулисите и гледах като втрещена. Шутът дойде при мене, подаде ми ръка и ме представи на публиката. Аз се чувствах напълно омаломощена и много вяло отвърнах на ръкоплясканията. Тези бивши ученици, вече зрели хора с внуци, неизменно ме канят на срещи на класа почти всяка година. Това е голяма радост за мене.

Искам да споделя и друго голямо преживяване като преподавател преди постъпването ми в СУ. След завършването на последния ми випуск напуснах гимназията и в продължение на две години водих курсове по английски за преподаватели от Медицинска академия. Успоредно с преподаването в МА обаче, провеждах и езикови курсове в Института по сугестология, основан от изявения учен и психолог д-р Георги Лозанов. За мене всичко, което усвоих там, оказа извънредно голямо и благотворно въздействие върху преподавателската ми дейност. В курсовете се наблягаше на приятния, игров елемент в преподаването, за да се усвоява езикът непринудено, но трайно и без напрежение. Така например вместо да се пояснява как се произнася отделен звук, като *th* да кажем, преподавателят „кръщава“ даден курсист с добре обмислено име и професия – примерно *Ruth Smith*, а *mathematician from North Wales*. По този начин всички останали курсисти получаваха съответни имена с повторение на конкретни звуци. Те много се радваха на новата си самоличност и направо се заливаха от смях, забавляваха се като деца и с голяма охота се запознаваха помежду си. По този начин напълно се отпусаха, забравяха за всякакви проблеми, изцяло се потапяха в играта, като същевременно трайно усвояваха фонетичните правила.

А новите уроци също се преподаваха по специален начин. Курсистите се облягаха назад в удобните кресла, притваряха очи и се наслаждаваха на приглушена класическа музика. През това време преподавателят четеше новия урок с равен, тих глас, наблягайки главно на новите думи. Курсистите често споделяха, че нощем непрекъснато сънуват сеансите. Такава беше и целта – заученото да влезе и в подсъзнанието.

Аз самата посетих курс по френски в Института и останах извънредно доволна. Майка ми, която знаеше френски доста прилично, се чудеше на бързия ми напредък. Вярно, че бях изучавала езика в прогимназията, но много бързо възстанових и разширих познанията си. За мене тези преподавателски курсове в Института по сугестология бяха голяма школа, така че започнах да прилагам някои методи и в преподаването на английски пред курсистите ми от Медицинска академия. Те също напълно приеха системата и реагираха на нея с голямо въодушевление. До ден днешен ако случайно срещна някого от тези курсисти, той (или тя) неизменно ми се представя с английското си име. И все пак мене ме теглеше академичната дейност и не след дълго постъпих на работа в Катедра „Англицистика и американистика“ в Софийския университет. Там преподавах повече от 40 години.

А кога точно започнахте да превеждате?

Трудно ми е да посоча конкретна година, защото първоначално превеждах само за себе. Още като ученичка в Софийската английска гимназия, където ни преподаваше англичанинът мистър Бънди, един изключителен преподавател и ерудит, у мен се появи желанието да превеждам. Той ни бе поставил задачата да научим наизуст монолога на Хамлет „Да бъдеш или да не бъдеш...“. Дори ни накара един по един да го речитираме в час. Този монолог така се е врязал в съзнанието ми, че до ден днешен го помня наизуст. Тогава дори се опитах да го превода. Разбира се, преводът ми вероятно е бил напълно нескопосан и наивен. В случая обаче по-важно е било вътрешното ми желание,

подтикът ми да се заема с подобна непосилна за мене задача. За съжаление не съм запазила този превод, но неотдавна сред книгата ми попаднах на един пожълтял лист от ученическа тетрадка, където с едър школки наклонен почерк съм написала следното:

Страстният овчар към своята любима (1590)

Кристофър Марлоу

Ела при мен,
стани ми ти любима
и ще усетим прелестните дивни
на хълмове, дъбрави, долини.
Ще седнем ний високо на скалата,
край нас овчари ще пасат стадата,
а птиците ще пеят мадригали,
реките ще ги слушат отмалели.
Легло от рози аз ще ти направя,
букети дъхави край тебе ще ухаят.
Ако в такъв живот за тебе прелест има,
ела при мен, стани ми ти любима.

По-късно в живота ми, когато изпадах в по-специални настроения, отново изпитвах желание да превеждам поезия. По този начин стихотворните ми преводи неусетно се трупаха. Когато ги превеждах, няхах абсолютно никакво желание да ги публикувам някой ден. Те просто бяха израз на съответната ми нагласа в момента. След време обаче се престраших и публикувах в самостоятелен раздел по-значимите от тях в книгата ми *Уловени мигове* (с. 152-187, изд. *Полис*, 2017). Там се оформиха две кратки поредици от стихотворни преводи – на българска и на англоезична поезия. Англоезичната започва с преводи на Едмънд Спенсър (1552–1599) и свършва с американската писателка и поетеса Дениз Леверт (1923–1997). В тази поредица особено много харесвах драматичната поема *Любимият на Порфирия* от британския поет Роберт Браунинг (1812–1889). До ден днешен помня наизуст началото на поемата:

Нощес отрано заваля
и гневен вятър се събуди.
Той злостно бряста разлюля
и езерото в миг разбуни.
Цял в слух, с изтръпнала душа
дочух Порфирия да влиза тихо,
врата притвори към нощта,
приседна край огъня стихнал... (УМ: 166)

Помня наизуст и някои стихове от лаконичната, доста енигматична поезия на Емили Дикинсън (1830–1886).

Животът ми... кат пушка заредена
бе в ъгъла... Ала веднъж
стопанинът я сграбчи... здраво
и я нарами като мъж.
Сега се скитаме двамина...
в гори преследваме сърни
и щом аз проговоря само
от планините ехото кънти... (УМ:183)

Българската поредица започва с преводи на Дора Габе (1886–1983), Елисавета Багряна (1893–1991) и завършва с преводи на съвременния поет Недялко Йорданов. Особено удовлетворение изпитах, когато превеждах стиховете на Блага Димитрова и Недялко Йорданов.

Много голямо чувство на удовлетворение изпитах и от думите на една приятелка англичанка. След като прочете стихотворните преводи на българските поети, тя ми писа: „Много добри поети имате.“ Не ми каза „добре си ги превела“, а „добри поети имате“. За мене това бе висока оценка на труда ми.

И все пак най-първите ми публикувани преводи са на разкази в литературното списание „ЛИК“. Единият е на американския писател Сол Белоу, а другият е на британеца Ангъс Уилсън.

Какво Ви подтикна да преведете трудния и обемист роман „Мидълмарч“ (Middlemarch, 1871–1877) на Джордж Елиът?

Може би това, че е труден и обемист – всъщност оригиналът е около 1300 страници със сравнително ситен шрифт. Шегувам се, разбира се, не съм мазохист. Превеждам само книги, които много харесвам.

Спомням си, че по време на следването ми в катедра „Англицистика и американистика“ многоуважаваният проф. Минков беше говорил с голямо възхищение за романа. По-късно като млада учителка по английска литература в Първа английска гимназия в София ми се наложи накратко да представя Джордж Елиът. Урокът ми беше само въвеждащ и ударението най-вече се поставяше върху съответен кратък откъс. Тогава видях един пълен екземпляр на романа в библиотеката на гимназията, която беше сравнително богата, и се впечатлих от обема му. Прочетох няколко глави, които много ми харесаха. Може би още тогава ми се е мярнала мисълта някой ден да преведа *Мидълмарч*.

Желанието да я преведа се утвърди доста по-късно, когато в лекциите ми в Софийския университет вече по-задълбочено представях авторката. Отначало реших да започна да превеждам бавничко, по страницка-две на ден, за да се уверя, че ще се справя. Чак тогава се престаших да се обърна към редакторите в „Колибри“, като им дадох превода на една дълга глава, за да добият представа за романа, както и за преводаческите ми умения. Те ми се обадиха сравнително скоро и успяха да включат книгата в проект, финансиран с подкрепата на Европейската комисия. Тогава за първи път получих повече от обикновеното ниско заплащане за преводаческия ми труд. Всеизвестно е, че всички преводачи на художествена литература работят преди всичко заради удовлетворението, което изпитват от творческото си занимание, а не заради парите. Един известен професор в СУ често ни казваше, че сме „кръводарители“. И все пак много се радвам, че преведох този значим роман. Той често заема първо място в световните класации (вж. „Дейли Телеграф“, 26 юни 2018), дори преди *Анна Каренина* на Толстой.

Какви чувства предизвика у Вас преводът на „Мидълмарч“? А също и какви затруднения изпитахте?

Въпреки трудността си, преводът на романа ми достави голямо удоволствие. Той разкрива разностранния живот в провинциалното градче Мидълмарч, така че е подчертано многопластов, с множество герои, които детайлно са обрисувани с делата си, със заниманията си, с начина на говорене. Главната героиня Доротия например е високоинтелигентна, образована, както и извънредно чувствителна. Нейната реч е богата, емоционално наситена и същевременно много логична и ясна. А в думите на повърхностната и суетна Розамонд неизменно проличава себелюбието и кокетството ѝ. Колкото до мистър Късобан, който възприема себе си като велик мислител и мъдрец, той си служи с дълги, обстоятелствени тиради, които са голямо изпитание за преводача, както и за читателя. Ето например малка част от дългото му любовно писмо, в което предлага брак на Доротия:

За мене би било най-големият дар от Бога, ако Вие ме приемете за съпруг и хранител на благоденствието Ви в жизнения Ви път. В замяна ще Ви даря с обичта си, непокътната досега, и с пълното посвещение на живота си, който, колкото и да е кратък впоследствие, не съдържа предишни страници, където, ако решите да го разгърнете, бихте открили прояви или евентуален повод за справедливото Ви огорчение и срам... (М: 62)

И така нататък, но няма повече да Ви отегчавам. Докато превеждах подобни страници, ми беше смешно, но и доста мъчително.

По Ваше желание ли продължихте да превеждате романите на Елиът? Както виждам, следващият Ви превод е „Адам Бийд“ (Adam Bede, 1859).

Разбира се, желанието ми беше да представя по-убедително авторката на българската публика. При това *Адам Бийд* е първият ѝ роман и до ден днешен е най-четената ѝ книга. В кръга на шегата, може би защото не е 1300 страници, а само 700.

Всъщност когато романът излиза в Англия на 1 февруари 1859 г., той предизвиква небивал интерес. За кратко време се разпродават 15 500 екземпляра, а в рамките на година и половина творбата се преиздава още 9 пъти. Появил се в периода на най-бурната индустриализация, романът представя пасторалното минало на страната в идилична светлина. По този начин предизвиква дълбока носталгия сред викторианската публика.

Тогава в Лондон много оживено се обсъжда личността на неизвестния творец. Първият, който изразява убеждението си, че авторът е жена, е Чарлс Дикенс – той е доловил женска тоналност в гласа на повествователя.

Държа непременно да подчертая, че докато превеждах този роман, отбелязвах с голямо чувство на удовлетворение значима особеност в българския език. В романа семейните връзки в селището са най-различни и усложнени, но аз разполагах с голям набор от думи – свекър, зет, баджанак, шурей, кум, кумица, свекърва, етърва, зълва, снаха и т.н., които на английски неизменно се представят с добавяне на *in-law* (по закон). Като добавим и сравнително свободния словоред в българския език, можем с пълно право да се гордеем с богатствата и осезаемата гъвкавост на родния ни „език свещен на нашите деди“.

И все пак, след като се бяхте справила с превода на „Мидълмарч“, не Ви ли беше по-лесно да преведете „Адам Бийд“?

Всъщност донякъде ми беше дори по-трудно заради диалектната реч. На места с известно усилие я разбирах, но още по-трудно ми бе да я предам. На вилата живеехме в близост с местни хора, които говореха колоритен и звучен диалект, очевидно шопски. Когато превеждах *Адам Бийд*, се стремях да им подражавам и да използвам техни думи и фрази. Дори ги питах за диалектните названия на някои сечива например. Ето част от разговор между двама съселяни:

Секо нещо с времето си... Ше се сета за това, га се задома. Па мое и да се фанеш за религията и туй ше ти е най-големата печалба. Току виж и азе зема та омешам задирянето на моми редом с религията, Сет. Ама ич нема да ти ареса, ако и азе си падна по проповедите и застана между тебе и убавата пасторка, па накрая река да ти я отнема (АБ: 31)

Иска ми се да вярвам, че поне донякъде съм се справила.

Същите ли трудности срещнахте в превода на „Сайлс Марнър“?

Там трудностите са вече от съвсем друг характер. В *Сайлс Марнър* (*Silas Marner*, 1861) започва да се долавя отдалечаването от класическия реализъм, който се основава на бавното и систематично натрупване на конкретни детайли. С високия си поетичен заряд поредната творба се доближава до притчата и легендата. Езикът все така се отличава с яснота и конкретност, но същевременно се долавя и склонност към абстракции и обобщения. На места дори прозвучава библейска тоналност. Някои критици дори съпоставят странстването на Сайлс със скитанията на Каин или с изгонването на Адам от Райя. Структурата на романа изцяло се гради върху контраста между загорелите снажни местни хора и дребния късоглед прегърбен тъкач.

И все пак най-ярката новаторска черта е уелото преплитане на два дискурса – езика на героите (*mimesis*) и езика на разказвача (*diegesis*). Ето един такъв пример:

Извънредно мъчително е, след като съвсем недвусмислено си *показала* на някой млад мъж, че твърдо си *решила* да не се омъжваш за него,... въпросният млад мъж да продължава да те ухажва. (Глава 13: 181)

В българския превод глаголните форми „показала“ и „решила“ в женски род напълно недвусмислено разкриват това преплитане. Не случайно големият модернист Д. Х. Лорънс уверено заявява, че резките обрати в романа, открили се ярко в началото на XX в., всъщност започват още в творчеството на Джордж Елиът.

Какво място в творчеството на авторката заема новелата „Повдигнатият воал“ (*The Lifted Veil*, 1859)?

Тя е коренно различна творба. В нея Елиът сякаш се стреми да създаде „всезнаещ“ разказвач от плът и кръв, като го дарява със свръхестествената способност да чува мислите на околните. По този начин той съвсем безпрепятствено влиза в съзнанието на всички около него. Освен това авторката поставя ударението върху *впечатленията*, които външните събития предизвикват в съзнанието на повествователя, вместо върху *самите събития*. Това вече е напълно нетрадиционен подход, който разкрива писателката като смел новатор.

Тук искам да отбележа, че сега, когато сравнително наскоро (в края на 2019) във Великобритания най-тържествено се чества 200-годишнината от рождението на Джордж Елиът, авторката доста убедително е представена в България. Първата нейна преведена творба е *The Mill on the Floss* (1860). Прекрасният превод *Воденицата на река Флос* („Народна култура“, 1987) е дело на известната симултанна преводачка Илиана Сараулева.

Вие като че ли предпочитате автори от XIX век. Виждам в списъка Ви преведени творби от Хоторн и Харди.

Така се случи, че действително започнах преводаческата си дейност с произведението от XIX век. Всъщност най-първата ми преводна книга е *Голямото каменно лице* от Натаниъл Хоторн (1804–1864). Спомням си, че прочетох няколко разказа от този голям американски писател и бях силно впечатлена. Тогава преведох и доста други, след което отидох с преводите си в издателство „Отечество“. Там редактор беше Огняна Иванова и отначало тя ме посрещна доста сдържано. Аз ѝ оставих готовите си преводи и с голямо притеснение зачаках отговора. Огняна ми се обади сравнително скоро и не след дълго сборникът излезе със заглавието *Голямото каменно лице* (1983). Тази първа моя сериозна публикация на преводна литература ми вдъхна увереността да превеждам и

други творби занапред. И затова съм безкрайно благодарна на Огняна за първоначалния тласък и за подкрепата.

Впрочем след доста време в издателство „Изток-Запад“ бяха попаднали на този мой сборник и пожелаха да го преиздадат като добавят още доста на брой разкази. Така се появи книгата *Пророчески портрети* (2017) с чудесно художествено оформление – отпечатана на плътна хартия, с множество илюстрации, както и с дебели корици с портрета на автора.

Ще се върна обаче към първия сборник на Хоторн, издаден през 1983 г. След него преведох някои от най-известните разкази на Томас Харди (1840–1928). Те бяха публикувани през 1987 г. от издателство „Народна култура“, заедно с романа *Невзрачният Джуд* (*Jude the Obscure*, 1885) в превод на Невяна Николова. Всички разкази, включени в книгата по мой избор, представяха големи човешки драми или резки обрати в живота на героите. Всеки разказ поотделно е притча за вечната борба между доброто и злото. Езикът отново е доста усложнен, но аз вече имах опит след Хоторн.

Тук трябва също да добавя, че доста по-късно издадох и самостоятелен том с преводи на разкази от Томас Харди със заглавието *Уесекски истории и други разкази* (339 стр.), публикуван през 2015 г. от издателство „Изток-запад“. Там вече съм добавила и доста пространен предговор с обобщаващото заглавие: *Уесекс – белетристичната вселена на Томас Харди*. Очевидно вече съм придобила по-голямо самочувствие. А книгата излезе с много добро оформление – с твърди корици и с илюстрации към отделните разкази.

Да се върнем все пак към началото. След ранните Ви преводи на Хоторн и първоначалните разкази на Харди (1983) с по-голяма лекота ли преведохте „Домби и Син“ („Dombey and Son“, 1848)?

До голяма степен ми беше доста по-лесно, защото вече с нараснала увереност се справях с дългите витиевати фрази. Сам по себе си обаче романът е извънредно труден за превод не само поради сложния синтаксис и големия обем (около 1000 стр.). Там има безброй действащи лица, които имат свой специфичен начин на изразяване, така че преводачът трябва непрекъснато да се съобразява с това обстоятелство. По един начин например говори мистър Домби, съвсем по друг говорят чичо Сол, капитан Кътъл, мисис Пърч, Уолтър, братя Каркър и т.н. Непрекъснато ми се налагаше да се връщам към по-предни страници, за да съм последователна в представянето на героите чрез речта им.

Относно публикацията на романа в съзнанието ми се е врязала една случка. Романът излезе през 1984 г., публикуван от представителното издателство „Народна култура“. Аз съответно отидох в голяма книжарница в центъра на София да си купя екземпляри за най-близките ми. Изненадах се като видях, че опашката за книгата е безкрайно дълга. Най-добросъвестно се наредих и зачаках реда си. На щанда поисках от служителката няколко броя. Обясних ѝ, че съм преводачката. Тя ми поиска паспорта и с голяма неохота ми даде 2 броя. За съжаление оттогава досега не съм виждала опашки пред книжарниците. Мога само да възкликна: „О, времена, о, нрави!“

По-лесно ли превеждате съвременни автори?

Разбира се, зависи от автора, но в повечето случаи е по-лесно, защото синтаксисът е значително олекотен. С голямо удоволствие преведох например *Венеция Серенисима* (*Serenissima*, 1987) на съвременната американска писателка и актриса Ерика Джонг. Там обаче от голямо значение е ритъмът, както и игровите елементи. Ето например един кратък цитат (BC:41):

Речите свършват. Лампите светват. Изведнъж ни подкарват всички нас заедно, където ни очаква друга тъпа фотографии. Моите двама изискани елизабетинци изчезват и аз отново се пренасям на филмовия фестивал. Влизам в ролята на Джесика. Играя самата себе си. (*Венеция серенисима*, Ерика Джонг, „Еднорог“, 1999)

Кои други преводи на съвременни автори Ви доставиха удоволствие?

Романът на Дорис Лесинг *Златната тетрадка* (*The Golden Notebook*, 2007) беше за мене друго голямо предизвикателство, но работата върху него наистина ми достави голямо удоволствие. Преведох го почти веднага (2008), след като авторката бе удостоена с Нобелова награда за литература. Творбата най-вече ме привлече с подчертаната си многопластовост. Същност авторката представя впечатляваща панорама на съвременната епоха и подлага на критически анализ всички „изми“ на XX в. – империализъм, колониализъм, расизъм, комунизъм, социализъм, милитаризъм, тероризъм, маккартизъм, фройдизъм, феминизъм и т.н.

Независимо от своя глобализъм обаче, романът е най-вече психологически и ударението се поставя върху *отзвук* на историческите превратности в съзнанието на индивида, а не върху самите събития. И все пак за мнозина *Златната тетрадка* е и *женски роман*, който представя съвременната жена във всичките ѝ роли – на творец, майка, съпруга, дъщеря, любима и не на последно място – на общественичка. Романът може да се определи и като *Künstlerroman*, т.е. роман за творческото развитие на художника, на твореца.

И все пак най-съществената особеност на творбата е *новаторската* ѝ същност, защото авторката успява да изкове нова естетика, която отразява всички трусове на съвременната епоха. Като се имат предвид новаторските търсения на Лесинг, както и поставените проблеми, извънредно актуални за XX век, не е чудно, че романът неизменно присъства в различни класации на 100-те най-значими литературни творби, оказали силно въздействие в световен мащаб.

Безсъмнено за един преводач е доста трудно да превключва непрекъснато от един дискурс към друг. Надявам се все пак да съм се справила с тези затруднения. Благодарна съм на издателство „Летера“, че публикува книгата с отлично оформление – твърди корици, плътни страници, едър шрифт, а също и с подробното ми представяне на авторката и романа.

Както виждам, превели сте и книга на модерниста Д. Х. Лорънс.

Затрудни ли Ви „Девицата и циганинът“ (*The Virgin and the Gypsy*, 1930)?

С високата си поетичност, ярките символи, както и с подчертания ритъм във всяко изречение творбата безспорно е изпитание за преводача. Така например „твърдата като камък“, „властната маминка“, „стожерът на фамилията“ мадам Сейуел е представена като хищна жаба. Застанала до отвора на пчелен кошер, тя с „демонично светкавично изщракване на увисналите си челюсти улавя всяка изхвъркнала навън пчеличка, сякаш иска да вмести целия рояк в престарялото си сбръчкано, краставо туловище“ (ДЦ: 27). Най-въздействащият символ в новелата обаче е потопа: надигналата се „огромна мътна водна стена“ се придвижва „застрашително напред като глутница освирепели зверове“. Тази „страховита водна коситба“ слага край на противоречивата Едурдова епоха и открива пътя на модернизма, чийто ярък представител е самият Лорънс. Напълно закономерно в края на романа циганинът съзира след потопа „прекрасната нова луна... издигнала се над аленеещия заник“ (*Девицата и циганинът*: 102, „Сиела“ 2014).

Прави ми впечатление, че обикновено прилагате доста подробни предговори към преводните си книги. От редакциите ли ги изискват?

Всъщност някои издателства не ги приемат, защото оскъпявали книгите. Стабилно издателство като „Колибри“ обаче ги поставя в самото начало. А читателят е този, който ще прецени дали да прочете представянето преди или след прочита на книгата. В *Мидълмарч* например започнах предговора с високата оценка на редица известни критици и писатели относно романа. Надявам се, че поне донякъде тези оценки са допринесли за интереса на мнозина читатели, защото романът се разпродаде удивително бързо. Почти мигновено изчезна и последвалото преиздаване.

Често ли сътрудничите на „Панорама“? Виждам Ваша публикация в списанието.

Не бих казала, че е често, но редовно го следях. Жела Георгиева е не само голям преводач, но и прекрасен отзивчив човек. Тя публикува в списанието (2011) част от новелата *Пробуждане* (*Awakening*, 2010) на Ива Файджис (Eva Fidges). Преди това доста издатели ми бяха отказали да публикуват цялата новела, именно защото била кратка и нямало да е доходоносна. А книгата е една малка перла. Ива Файджис е съвременна британска писателка, която се придържа към призива на Вирджиния Улф да се изследват дълбините на съзнанието, а не външният свят. Авторката представя седем утрини в живота на жената – от ранно детство до дълбока старост. Жела публикува само две части. В едната, посветена на юношеството, Файджис проникновено разкрива най-тънките усещания на съзряващото момиче, представено като „пеперуда с неразтворени криле“. Това са чувството на уязвимост, конфликтът с възрастните, затварянето в свой собствен свят. В другата тя откликва на повика на френската феминистка Сиксу, че „тялото трябва да бъде чуто“, и с изящна словесност представя сцена на интимност. Жалко, че тази прекрасна новела никога няма да види бял свят у нас в цялостния си вид. А преводът не беше никак лесен.

Виждам, че сте превела и книга от китайски автор, публикувана от издателство „Захарий Стоянов“. Как стана това?

Книгата *Гласът на разказвача* (2018) от съвременната китайска писателка Джао Мей беше английски превод от китайски и отначало отказвах да я превода, защото не познавам китайските литературни традиции. Като я зачетох обаче, тя доста ме заинтригува, защото съдържа къси разкази и есета за бележити китайски личности – единствената императрица в историята на Китай, видни държавници, актриси и изобщо хора на изкуството. Описваха се и разтърсващи събития като Културната революция и въздействието ѝ върху хората. Стилът е лек, непринуден и подчертано четивен.

Голямата трудност бе транскрибирането на имената, но се справих с помощта на колежка от Катедрата „Източни езици“. Смятам, че се получи хубава книга.

В списъка си имате и превод на пиесата „Танци по време на Лунаса“ от ирландския драматург Брайън Фрийл. Според Вас по-трудно ли се превежда драматургия от белетристика?

Не бих казала, че преводът на драматургия е особено различен от превода на белетристика. И там трябва да се улови специфичната реч на всеки герой поотделно. При драматург като Брайън Фрийл обаче това е голямо предизвикателство, защото пиесата *Танци по време на Лунаса* (*Dancing at Lunasa*, 1990) е най-поетичната му и популярна пиеса, удостоена с множество литературни награди. По нея е създаден и филм с участието на Мерил Стрийп. Главните героини са пет неомъжени сестри и всяка една от тях има своеобразен изказ с определени повтарящи се фрази и подчертана музикалност.

Пиесата ми напомняше за Чеховата творба *Три сестри*. Преведох я с голямо удоволствие и я публикувах в сборник, посветен на драматурга („*Панорама+*“, 2011).

Имате ли планове за нови преводи?

Поне засега не. Просто си седим къщи и чакаме да отминат проблемите с коронавируса. Имам други планове, но не бих искала да ги споделям на този етап. Пожелавам си да успее да ги осъществи.

Кои български преводачи и съответно преводни творби цените особено високо?

Това е труден и деликатен въпрос и винаги има вероятност да пропусна някого. Все пак ще се опитам да посоча тези, за които се сещам в момента. На първо място бих споменала уникалния превод на Валери Петров на най-значимата част от творчество на Шекспир – 37 пиеси и 154 сонета. Делото му е изключителен принос към българската книжнина. Впечатляващият том е публикуван през 2010 г. от издателство „Захарий Стоянов“ по случай 100-годишнината на преводача. Тук също бих посочила и чудесния превод от Владимир Свинтила на шекспировите сонети, публикуван през 1979 г. Извънредно важен принос за популяризирането на Шекспир в България имат и изтъкнатите университетски преподаватели и талантиливи преводачи проф. Шурбанов и проф. Евгения Панчева, превела цялостното поетическо творчество на големия бард (*Поезия*, Шекспир. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2006). А поетът Кирил Кадийски представи своя прочит на сонетите („*Колибри*“, 2016). Високо ценя преводаческата дейност на проф. Вера Ганчева от Катедра „Скандинавистика“ в СУ, която за най-голямо съжаление наскоро ни напусна, а също и на Жела Георгиева и Мария Петкова. Освен големи преводачи те трите се открояват и като много ярки, широко-скроени личности.

Тук искам специално да наблегна на значимите преводачески, а същевременно и научни постижения на изявения лингвист от Катедра „Германистика“ в СУ проф. Борис Парашкевов. Имам две негови напълно различни книги – първата е с интригуващото заглавие „От дума на дума... занимателна лексикология“. Тя е своеобразен лексикон, в който се коментират въпроси, свързани с произхода и историята на част от думите в българския език. Целият труд се основава на познанията в поне три лингвистични области – етимология, семантика, а също и словообразуване. В изследването ярко се откроява изключителната ерудиция, както и впечатляващата прецизност на автора.

Другата книга на проф. Парашкевов разкрива напълно различна негова страна. Това е преводът му на *Песен на нибелунгите*, епично стихотворно произведение от късното Средновековие с неизвестен автор. В книгата проличават широките литературни познания на лингвиста проф. Парашкевов, а също и голямата му преводаческа дарба. Той с лекота и голяма вещина предава митичните и приказните елементи в творбата. Също така с изключителна точност се справя и с така наречената „нибелунгова“ строфа, необичайна за съвременната ритмика. Книгата впечатлява и с подчертаната си прецизност – в края на превода е приложен и списък на лични и местни имена, както и голям брой архаизми. Като цяло книгата е истински шедьовър в българската книжнина. Тя е публикувана от издателство „Емас“ през 2005 г. със забележително привлекателен вид – дебели корици, плътна хартия и изящни илюстрации. Напоследък рядко се издават книги с подобно изискано луксозно оформление.

Кой български писател Ви е любим?

Ако трябва да посоча само едно име, бих казала, че това е Йордан Йовков. Той винаги дълбоко ме е трогвал. Имам всичките му томове къщи и в моменти на безсилие

и умора често ги препрочитам. А ако трябва да спомена и други, бих посочила Елин Пелин. И разбира се, Иван Вазов.

Виждам, че сте публикувала и белетристични творби, а също и стихове в книгата си с два раздела: „Американски импресии“ и „Скици с молив“ („Полис“, 2012). Разкажете за тях.

Много често писането на свои творби върви успоредно с преводаческата работа. Поне при мене винаги е било така. И все пак докато преводите често се поръчват от издател, разказите и стиховете идват от само себе си. Седиш си, мислиш си нещо, спомняш си някоя стара случка и изведнъж те обзема желанието да я опишеш. Бързо грабваш писалката и тефтера и текстът тръгва от само себе си. Спомням си, че по време на престоя ми в САЩ точно по този начин написах импресии като „Ниагара-а-а“. Първо отидохме до по-малкия водопад с поетичното име „Булчинските воали“. Гледката още е пред очите ми, както съм я описала:

Тук водата тънко се къдри, пени се, извива се и снежнобяла се спуска в пропастта... Всичко изглежда ефирно и леко като воал... А цялата тази слънчева феерия е оброчена от ярка пъстроцветна дъга... Стоиш, гледаш, чудиш се и усещаш как дъхът ти секва – от студа и безмерната прелест. (АИ: 27)

Спомням си, че тогава намерихме удобно място за сядане и почти веднага описах усещането си. Подобно чувство изпитах и когато посетихме Големия каньон, както и при вида на други впечатляващи гледки.

В книгата добавих и цикъл къси разкази, както и регионални истории. А след това се престаших, като в същата книга включих и стихове. Получи се своеобразен сборник с три белетристични раздела, а също и поезия. Все пак трудно ми беше да ги издавам поотделно.

Разкажете как се родиха стиховете в сборника.

Те също се раждаха в момента. Спомням си как веднъж наблюдавах от терасата крехко дърво. Грейна слънце и то много бързо се раззелени. На следващия ден обаче заваля сняг и напълно го попари. А ето и самият текст:

Зелена доверчивост

Усетила топли лъчи
върбичката крехка на двора
разпусна зелени коси,
 възправи снага сред простора.
Ветрец като влюбен хлапак
гальовно я запрегръща,
а тя си помисли, че пак
благодатният Май се завръща.
Млада девица бе тя,
без страх от обрати в съдбата,
 дори за миг не съзря
 на малък Сечко шегата.
Доверчиво погледна света
 и лъчезарно му се усмихна,
без да знае, че утре в снега
ще ѝ побелеят косите. (с. 181)

Когато пишех стиховете и късите си разкази, няха никакво намерение да ги публикувам. Пишех ги единствено за себе си, за да изразя обзелото ме чувство. В един момент обаче събрах кураж и ги издадох. В края на краищата на този свят не се публи-

куват само шедьоври. Посветих книгата на дъщеря ми Адриана и съпруга ми Иван. Те бяха най-потърпевши от моя работохолизъм и книгата беше своеобразна отплата за търпението им.

Разкажете за втората си самостоятелна книга „Уловени мигове“ (изд. „Полис“, 2017).

Получих добри отзиви за първата книга и това ме окуражи да издам нова книга. В сборника *Уловени мигове* (2017) представям цикъл разкази, както и цикъл регионални истории. Те са илюстрирани с графики на баща ми Тодор Кацаров. Той вече беше починал, така че за мене бе особено важно да издам съвместна творба с него, за да напомня за творчеството му.

Както вече споменах, реших в същата книга да включа и два цикъла преводна поезия – българска, а също и англоезична. Получи се нещо като сборник от различни части също като *Американски импресии*. Благодарна съм на издателство „Полис“, че публикува книгата с много добро художествено оформление. Ако обаче на корицата се споменаваше за преводната българска и англоезична поезия, книгата би стигнала до повече читатели.

Що се отнася до илюстрациите на баща ми, искам да спомена една подробност. Неотдавна съвсем неочаквано с мене се свърза служителка от Народната библиотека относно книгата ми. Тя извънредно много се впечатлила от илюстрациите и поиска подробна информация за баща ми, както и фотоси на негови картини. Доста се порових в архивите му и ѝ изпратих фотоси на най-значимите му творби, както и точни данни за него. Жалко, че баща ми не можа да види общата ни книга. Би бил щастлив от съвместната ни изява.

Какво Ви подтикна да напишете съпоставителното изследване „Моята родина е целият свят“?

През 2000 г. заминах за САЩ като лектор по програмата „Фулбрайт“ в Катедри-те по славистика и феминистки изследвания на Северозападния университет (Northwestern University) в близост до Чикаго. Дълго време обмислях курса си и накрая реших, че за да се почувства силата и дълбочината на българските автори, е необходимо те да се съпоставят с англоезични произведения и писатели, които американските студенти добре познават. Важно е да отбележа, че в произведенията на всички творци, включени в курса, се откроява дълбока съпричастност към проблемите в света. Когато се завърнах в България, написах книга въз основа на лекциите ми в САЩ, като за заглавие избрах част от известен цитат на голямата хуманистка Вирджиния Улф: „Като жена аз нямам една родина. Като жена *моята родина е целият свят*.“ Първоначално книгата излезе на английски език (*My Country is the Whole World* (изд. „Полис“, 2007) въз основа на курса ми. По-късно обаче реших, че тя би могла да заинтригува и българската публика и я преведох на български със заглавието *Моята родина е целият свят* (изд. „Полис“, 2010).

Ето един пример за същността на изследването ми. Отначало започвам със съпоставка между Елисавета Багряна и Емили Дикинсън, които на пръв поглед изглеждат напълно несъпоставими – Багряна се откроява като светска жена, а Дикинсън е отшелница, олицетворение на примирението. Внимателният прочит на поезията им обаче показва, че всъщност те си служат само с различни стратегии, за да изразят бунта си срещу ограниченията в патриархалното общество. Багряна избира откритата атака, а бунтът на Дикинсън, поетеса от друго столетие, е прикрит, завоалиран. И все пак има сти-

хове, в които и двете изразяват неприкрито бунтарство. Надявам се, че съпоставките, които правя в изследването, са убедителни.

Прави ми впечатление, че в книгата си сравнявате Блага Димитрова с няколко авторки. Как ще аргументирате това обстоятелство?

По отношение на Блага Димитрова някои колеги действително изразиха мнението, че една и съща авторка не може да бъде сравнявана с няколко автори. Нека да не забравяме обаче, че всъщност Блага Димитрова е издала над 40 книги – стихосбирки, романи, пиеси, есета, биографии, преводи на антични автори и съвременни поети. Тя е изключително разностранен и продуктивен автор и затова съпоставям 4 напълно различни нейни творби с различни англоезични авторки.

След пътуването си до Виетнам по време на войната там тя издава стихосбирка с антивоенни стихове, които могат съвсем закономерно да се съпоставят с антивоенната поезия на американската поетеса от руски произход Дениз Левертов. В призивите и посланията на двете поетеси има очевидно сходство.

Наред с това Блага Димитрова пише и лирическа проза като романа *Отклонение* например, където се прави ясно разграничение между мъжката и женската гледна точка. Същото разграничение категорично се откроява и в романа на Вирджиния Улф *Към фара*. Очевидно и двете авторки смятат, че именно лирическата проза е най-подходящата форма, за да се предаде сложната, противоречива, трудно уловима същност на съвременния мъж и съвременната жена.

Що се отнася до монументалния роман на Нобеловата лауреатка Дорис Лесинг *Златната тетрадка*, той се фокусира върху извънредно широк кръг от проблеми: женското писане, политическия и обществения живот, историята, психоанализата, феминизма, взаимоотношенията между половете, ролята на твореца в съвременния свят, поведователните стратегии и техники и т.н. Поради тази своя разностранност романът на Лесинг се съпоставя с два романа на Блага Димитрова. Съпоставката на *Пътуване към себе си* и *Златната тетрадка* е насочена преди всичко към въпроса за израстването и реализацията на жената в чисто емоционално, както и в интелектуално отношение. Двете героини ясно осъзнават, че постигането на равновесие и хармонична цялостност изисква „пътуване към себе си“. И двете героини се определят като „сизифовци“ и са готови да застанат срещу течението. И за двете изкуството представлява „акт на общуване“, средство за въздействие върху хората.

А колкото до съпоставката между дисидентския роман на Блага Димитрова *Лице* и *Златната тетрадка* на Лесинг, очевидно е, че и двете авторки акцентират върху промяната – промяната в обществения живот, в личностен план, както и на художествено ниво. Поради тази причина двата романа са съпоставени като политически, феминистки и новаторски творби. От политическа гледна точка и двете произведения очертават постепенния преход у героините от дълбока ангажираност с комунистическата идеология до отдалечаване от нея, докато накрая и двете авторки подлагат на остра критика редица практики на комунизма.

Какво е основното послание в статията Ви „България през погледа на американците“?

В тази статия се разглежда разказът на американския писател Джон Ъпдайк *Българската поетеса* (1966). В най-общи линии той би могъл да се определи като лирически протест срещу разделението в света. Този разказ всъщност е призив за разбирателство между народите. Под въздействието на непосредствените човешки взаимоотношения героят в разказа, известен американски писател, успява да влезе в ролята на „посла-

ник на изкуствата“, творец, който преодолява взаимната враждебност и обединява плюсите. За него българската писателка Блага Димитрова се превръща във възплъщение на българския дух, на българските добродетели и духовна красота.

Важно е също да се отбележи, че разказът *Българската поетеса*, поместен в сборника на Ъпдайк *Музикалното училище*, е спечелил първа награда „О’Хенри“ за 1966 г.

Какви общи черти намирате между разказа „Албена“ на Йордан Йовков и „Тес от рода на Дубервилите“ от британския писател от XIX век Томас Харди?

Общото между двамата писатели е, че възхищението им към селската жена не е предизвикано от стереотипни женски добродетели, присъщи на т. нар. домашен ангел хранител. И двамата представят героините си не като светици, а като греховни човешки създания, които, въпреки всичко, предизвикват възхитата на читателите. Авторите се прекланят пред бунтарския дух на героините, пред неизтощимата им виталност и сила. Тяхната непреклонност и дръзка борбеност подриват етическите норми на патриархалното общество, което налага в белетристиката образа на отстъпчивата, примирената, всеотдайната, преданата съпруга и майка.

Тук искам да цитирам думите на американеца Джон Бърнип, преводач на част от Йовковото творчество на английски, който още на 1 с. в увода към книгата си заявява, че

в досега с българската литература, също като при разкриването на гробищата на Тутанкамон, колкото по-навътре се навлиза, на толкова по-големи съкровища се натъкваме... Ако Йовков бе писал на един от световните езици, безспорно отдавна би бил познат на запад. (*The Inn at Antimovo and Legends of Stara Planina*, Slavika Publishers. Inc, 1990).

Какъв отзвук имаше това Ваше съпоставително изследване?

Поне засега не знам да е имало някакъв отзив у нас. Затова пък с огромна радост видях, че английският вариант на книгата е включен като единствена българска публикация в библиографския списък на Чикагския университет под заглавието *Women and the Family in Eastern Europe: a Selected List of Recently Acquired Titles, June 2009. Women East-West*. Също така то отново присъства като единствено българско издание и в американското списание *Women East-West* на Асоциацията на жените слависти, брой 98, 2009.

Радвам се, че съм написала и английски вариант.

Как приемате наградите си за превод?

Разбира се, с огромно чувство на благодарност. Особено много ме радва градацията на тези награди. Първата ми награда през 2008 г. беше от Съюза на преводачите в България за превода на отделна книга – *Златната тетрадка* от Нобеловия лауреат за 2007 г. Дорис Лесинг. Втората ми награда през 2019 г., отново от СПБ, е за цялостна преводаческа дейност. А третата ми награда, грамота и сребърен почетен знак „Печат на Цар Симеон Велики“, връчени на 24 май 2019 г. от министъра на културата, вече е за цялостен принос в развитието и популяризирането на българската култура. Искане ми се да вярвам, че в случая се включват не само преводите ми, а всичко, публикувано от мен – преводите, научните ми трудове, а също и самостоятелните ми творби. Това вече за мене е сериозно признание.

В какво намирате утеха и упование като човек?

Най-вече в семейството, както и в приятелите. За съжаление с напредването на годините те стават все по-малко на брой. Разбира се, също така с голямо удоволствие се потапям дълбоко в работата, независимо дали това е изготвяне на нова статия, нов превод или нов разказ.

А накрая каква дефиниция бихте дали за превода?

За мене преводът е наркотик, вживяване в чужди съдби, паралелен живот на личния. Той е пътуване в непознат нов свят, който неусетно става и твой.